

УДК 81–115'44'37:811.16'282
DOI: 10.30970/sls.2021.70.3740

ОНОМАТОПИ ЯК МОТИВАТОРИ ПРАМОВНИХ ЕКСКЛЮЗИВІВ

Ірина НЕЧИТАЙЛО

*Київський національний лінгвістичний університет
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, 03150
Факультет слов'янської філології
e-mail: vnech@i.com.ua*

У статті досліджується один із фрагментів прамовної лексики – праслов'янські діалектизми, тобто зосереджені в архаїчних зонах слов'янського мовного світу слова зі збереженими з часів прамови фонетичними, морфологічними й семантичними особливостями. Вивчення цієї групи локалізмів дає змогу відтворити лексико-семантичні та діалектні особливості праслов'янської мови, поглибити наші уявлення про походження, міграцію та контакти давніх слов'ян. У даному випадку в центрі уваги найдавніший пласт цієї лексичної мікросистеми – віддієслівні архаїзми зі звуконаслідувальною семантикою.

Ключові слова: праслов'янський діалектизм, семантичні трансформації, девербативна лексика, ізоглоси, ономотоп.

До ґрунтовних проблем порівняльно-історичного слов'янознавства ХХІ ст. належать питання методики етимологічних досліджень, семантичної реконструкції й аналізу тематичних груп прамовної лексики. Діалектна лексика та її значення для етимологічних розшуків і реконструкції праслов'янської мови висвітлюються у працях О. Трубачова, Ж. Варбот, Т. Вендіної, В. Меркулової, І. Петльової, Л. Куркіної, Р. Болдирева, Т. Черниш, І. Нечитайло та ін.

Протягом останніх десятиліть слависти розглядають можливості підтвердження наявних етимологічних тлумачень прамовних лексем не врахованими раніше матеріалами слов'янських і позаслов'янських діалектів, обговорюють численні прамовні рефлекси в архаїчних зонах Славії, дискутують з приводу важливої проблеми взаємодії етимологічних ґнізд та ролі семантичної типології у верифікації складних етимологічних рішень. У цьому контексті особливої актуальності набувають праці, присвячені реліктам пізньопраслов'янських рис у сучасній діалектній terra Slavia, зокрема звуконаслідувальним словам. Саме в семантико-словотвірному руслі проводилося наше дослідження ономотопічних девербативних утворень праслов'янського віку, зафіксованих в архаїчних зонах сучасних діалектів. Звернення до проблем семантико-словотвірної еволюції праслов'янських ономотопічних діалектизмів продиктовано передусім їх давністю порівняно з іншими лексичними системами, необхідністю вивчення прамовної лексики, створення класифікації її семантичних трансформацій у синхронічному та діакронічному аспектах. Звуконаслідування як мовна універсалія реалізуються в словах, які мають національну специфіку, зумовлену ідіоетнічними

особливостями, культурою й традиціями носіїв слов'янських мов і діалектів. Аналіз онома топів здійснювався з урахуванням уваги, яка приділяється в лінгвістичній славістиці нашого часу змінам у семантичній структурі слова, їх причинам та локальним характеристикам.

Мета дослідження полягає у виокремленні серед архаїзмів слов'янських мов випадків регулярного і нерегулярного утворення ізольованих прамовних рефлексів-онома топів. Задля цього необхідно а) окреслити види семантико-словотвірних перетворень віддієслівної праслов'янської лексики з онома топеїчною семантикою, що збереглася в діалектах мов сучасних слов'ян, б) виявити генетичні зв'язки у семантиці та дистрибуції праслов'янських діалектизмів-онома топів як усередині, так і за межами слов'янського мовного світу.

Особливу увагу приділено тим мовним зонам слов'янства, в яких незмінними збереглися лексеми, які утворилися за часів спільної прамови. Дані з різних рівнів так званих архаїчних зон сучасних слов'янських мов можуть закласти основу для реконструкції праслов'янського мовного світу. Одним зі шляхів відтворення діалектної структури пізньопраслов'янської мови є реконструкція *праслов'янських діалектизмів* – наявних у периферійних діалектних зонах слов'янських мов рефлексів прамови, фонетичні, морфологічні і семантичні характеристики яких залишилися незмінними.

З огляду на викладене, **об'єкт** дослідження становлять прамовні локалізми, вмотивовані дієсловами звуконаслідувального походження з основами праслов. *l'ux- / *l'uš-, *gъd-, *lor- / *lap-, *lob- / *lab-, *lup-, *ba-, *kle(p)-, *tor-, *cvik-, *bux-, *tju- / *re-.

Аналіз цієї лексичної мікросистеми слов'янських діалектів здійснювався за комплексною методикою, що забезпечила виявлення діахронічних та синхронічних характеристик, суттєвих для ретроспективного вивчення праслов'янських діалектизмів і реконструкції міждіалектних зв'язків на рівні праслов'янської мови.

Діахронічний підхід, який полягає в аналізі семантичної історії праслов'янських звуконаслідувальних основ, дав змогу простежити їх еволюцію та визначити специфіку відбиття акустичних сигналів у тому чи іншому праслов'янському діалектному масиві. Основний метод дослідження – **порівняльно-історичний**, завдяки йому простежено діахронічну еволюцію праформ та встановлено основні закономірності формування семантики онома топів по осі *праслов'янська мова – давні слов'янські мови – сучасні слов'янські мови*. Для створення моделей семантичних трансформацій у структурі давніх дієслів використовувалися **методики моделювання та зовнішньої реконструкції** (всередині слов'янської мікросистеми), а також **методика компонентного аналізу**. **Синхронічний підхід** забезпечив зіставлення відповідників давніх онома топів у сучасних діалектах слов'янських мов. За допомогою **зіставно-типологічного методу** проаналізовано семантику лексичних одиниць у територіальній співвіднесеності. При встановленні просторової локалізації семантико-словотвірних корелятив задіяно **лінгвогеографічний метод**.

При встановленні закономірностей семантико-словотвірної еволюції праслов'янських діалектизмів використано матеріал онома топеїчного фрагмента лексики південно-слов'янського ареалу. Наприклад, з'ясовано, що безсуфіксний іменник праслов. *l'uxa / *l'uxъ / *l'uxo / *l'uša, похідний від звуконаслідувального дієслова праслов. *l'uxati “ударяти”, зумовив появу ряду варіативних рефлексів зі спільним значенням об'єкта дії: болг. діал. *люх*, чол. р. “коротка паличка, яку б'ють іншою паличкою, так що вона відскакує”, “неточний кидок у дитячій грі” (троянськ.), *люх*, чол. р. “невдача у грі,

програш” (разлож.), хорв. Џиша – топонім. Тут базовий елемент значення “довільна, небажана дія” дієслівної основи у сучасних діалектах зазнав модифікації у напрямі часткового абстрагування. У західному та східному ареалах праслов. *I'uxa мотивував ряд варіативних рефлексів зі спільним значенням об'єкта дії: чеськ. діал. I'uxa “поганий напій, бурда” (ляськ.), “рідкий суп” (валаськ.), рос. діал. *люха*, чол. і жін. р. (что *люха мокрая* – про змоклу людину) (новгород.), а також *люша* “нечупара” (вятьск., перм.), білорус. *люх* “хам, некультурна людина” (північн.). Останній рефлекс укладачі “Білоруського етимологічного словника” вважають генетично пов'язаним з лит. liaũsius “гультяй, нехлой”, liaušys “лінивий” (Трубачев, Варбот, Журавлев, Куркина та ін., 1979, 6, с.103; 1988, 15, с.206–207 [Далі – ЭССЯ]). Як свідчать наведені приклади, усі відповідники мають однорідну семантику забруднених або неякісних об'єктів і містять їх негативну оцінку, лише в чеській мові позначається їжа, а в російській та білоруській мовах – людина.

Ізогlossen зв'язок між назвами дії болг. *гъдел*, чол. р. та макед. діал. *гадел* “лоскіт, лоскотання”, чол. р., зумовлено їх відповідністю назві дії праслов. *gъdьlь. Вона, будучи праслов'янською девербативною назвою, виводиться з основи дієслова праслов. *gъdьliti, що, в свою чергу, має також звуконаслідувальне походження і, за свідченням Е. Бернекера, К. Буга, А. Брюкнера, С. Младенова, Ф. Славського, утворює ізоглосу відповідників у словінській, польській, давньоверхньонімецькій, англійській, литовській та латиській мовах (ЭССЯ, 1980, 7, с. 189).

Відзначається особливостями семантики ониматопеїчне дієслово праслов. *lorati “тріскатися, розламуватися”, в основі якого лежить вигук *lorь. Від основи дієслова фізичної дії праслов. *lorn'ti, утвореного внаслідок чергування кореневого голосного в дієсловах *lorati, *lorn'ti, походить назва дії праслов. *lropotь, успадкована українською мовою: *лоніт* “гуркіт, шум, лайка; стукіт” (ЭССЯ, 1990, 16, с.45–46, 77; Желеховский та Недільский, 1886, 1, с.413; Мельничук, Коломієць, Лукінова, Півторак та ін., 1989, 3, с.287–288 [Далі – ЕСУМ]).

Праслов'янський діалектизм з суфіксом -gь від *lobozь праслов. *lobozgь зафіксовано в західному ареалі як старопол. *lobozg* (XVI ст.), чол. р. “бур'ян”, пол. *lobozg*, род. в. -и “тс.”. З'ясовуючи походження лексеми *lobozь, можна припустити, що її мотивуючою основою послужила основа дієслова впливу праслов. *lobъzati, який, подібно до праслов. *labъzati, *labuziti, *labъziti, є дієслівним інтенсивом, похідним із суфіксом -uz-, -ъz- від семантично близького експресивного *labati, а також близького *larati “хапати, ловити”, яке виводиться зі звуконаслідувального вигуку *lar (ЭССЯ, 1988, 15, с.241–243; ЕСУМ, 1989, 3, с.193).

Споріднені праслов'янські дієслова *lobъzati, *lobyzati “ластитися”, пов'язані чергуванням голосних з *labъz-, *labyz-, варто вважати такими, що походять від кореня праїндоевроп. *lab-, *lap(h)- звуконаслідувального походження (ЕСУМ, 1989, 3, с.175). В утворенні похідних назв дієслова впливу праслов. *lobъzati, *lobyzati демонструє типову модель формування на базі позначника дії імені діяча – праслов. *lobъzupь, *lobyzupь. Значення здатності, схильності до дії, притаманне прикметникам цієї структури, конкретизується у типі значення “ласкавий” (= “хто може цілуватися”). Спостереження за дистрибуцією цього праслов'янізму серед слов'янських мов свідчить про те, що в рос. *лобзун*, *лобызун* “охочий цілуватися; лисиця” (пенз.) (ЭССЯ, 1988, 15, с.242–243), де оціночне значення, утворене перенесенням властивості, виникло значно пізніше.

Від дієслова праслов. *luriti утворилася назва суб'єкта дії праслов. *lurika, яка сформувала полабсько-російсько-білоруську ізоглосу: полаб. lairakā “живодер”, lefreika, жін. р. “живодер; обдирало; мучитель” (Північна Німеччина), рос. діал. лупека, чол. р. “той, хто здирає шкіру з убитих звірів”, “живодер”, білорус. лупека, чол. р., а також діал. лупека, чол. р. (могильов.) “живодер” (ЕССЯ., 1990, 16, с.182).

Від близького за змістом дієслова ушкодження виводиться суб'єктна назва у діалектах польської та російської мов. На думку О. М. Трубачова, лексичний діалектизм праслов. *lurьpь сформувався за допомогою суфікса -ьп від звуконаслідувального дієслова праслов. *luratі з широкою семантикою. Розвиток значення його основи полягає в трансформації “розбиватися, лускати, тріскатися” → “обірваний, обірванець” і “назва гірської породи, що здатна легко розшаровуватися на тонкі плити (сланець)”;

“бити, колотити” → “свердло” (інструментальна назва сформувалася через ступінь утворення назви суб'єкта дії), “непомірно їсти” → “лінивий, неповороткий”. Розміщення рефлексів цієї давньої лексики зосереджено по осі “польські – російські діалекти”: пол. їорієі “інструмент, яким просвердлюють отвір у маточині колеса”, бот. “лопух”, “сланець, шифер” (варш.), рос. діал. лопень, чол. р. “обірванець; бідняк, що ходить у лахмітті” (волог.), “лінива, неповоротка та придуркувата людина” (яросл., волог.), лопень “ледар” (арханг.) (ЕССЯ, 1990, 16, с.80).

До групи дієслів, що позначають мовно-розумову діяльність і виявили здатність мотивувати праслов'янські назви суб'єктів дії, належать такі, що позначають діяльність людини, яка полягає у спілкуванні з іншими людьми, у висловленні та передаванні їм думок за допомогою мови, а також сам мисленнєвий процес. Відповідно до “Етимологічного словника слов'янських мов”, дієслово мовлення праслов. *bajati продовжує праїндоевроп. *bhāmi (ЕССЯ, 1974, 1, с.138–139) або, за “Етимологічним словником української мови”, праїндоевроп. *bhā- “говорити” ЕСУМ, 1982, 1, с.157). Від праслов. *bajati утворився іменник праслов. *bajupь, який без суттєвих змін був успадкований російською мовою: рос. діал. баюн “балакун, красномовець” (колим., підмоск., яросл.) (ЕССЯ, 1974, 1, с.138–139). Спосіб утворення даного девербатива можна віднести до типу “дія” → “діяч”.

Етимологічно споріднене праслов. *baxarь є суфіксальним похідним на -x-arь від тієї ж дієслівної праслов'янської основи (ЕССЯ 1974, 1, с.134; ЕСУМ, 1982, 1, с.157), що відповідає типу семантичного перетворення “дія → діяч”. У російській мові це слово представлено діал. бахарь “казкар” (колим.), ба́харь, баха́рь, ба́хорь (новгород., владим., твер., смол., казан., сарат., яросл., волог., вятськ.) “балакун, красномовець”, “казкар”, “знахар”, “хвалько”, “коханець”. Архангелогородське бахорь “сильний порив вітру, буревій”, згадане В. Далем, вважаємо похідним від дієслова бахорити, яке належить не до дієслів говоріння, а до звуконаслідувальних слів (Даль, 1981, 1, с.56).

Праслов'янське дієслово *klepati / *kle(p)nqti > *klenqti, що має звуконаслідувальне походження (ЕСУМ, 1989, 3, с.458–459), у значенні “з'єднати” зумовило утворення праслов. *klepь / *lepь (другий, пізніший, варіант виник, очевидно, внаслідок перетворення, зумовленого вторинним зближенням із назвою рослини, адже сухожилля подібне до пасма вимоченого льону). На думку О. М. Трубачова, описаний семантичний перехід *kle(p)nqti → *klenqti → *klepь / *lepь демонструє актуальну для слов'янських мов етимологічну модель “місце зв'язку, з'єднання” → “жила”, “шия” (ЕССЯ, 1987, 14, с.114–115). В результаті семантико-дериваційних процесів праслов. *klepь / *lepь з яскраво вираженою семантикою з'єднання ускладнилося елементом “той, хто виконує дію”, “діяч”.

У російській мові фіксації праслов. *kleпъ / *leпъ наявні у діалектах: *клён* “задній бік шиї під потилицею, де проходить станова кістка, і жили, загривок” (перм.), *клён* (перм., урал., вятськ.); *лен* “сухожилля, зв’язки шийних хребців; потилиця; пазуха; шийний хребець” (східн.), *лён* “жили, що йдуть по обидва боки від шийних хребців; потилиця” (камчат.), *лён, льна* “шийне сухожилля” (перм., камчат., волог., свердл., челябін., томськ., новосиб., іркут.), “задня частина шиї у тварин і людини, загривок” (сибір., камч., іркут., том., перм., свердл.), “шия” (перм., урал., омськ., новосиб.), “потилиця” (перм., томськ., забайк.), “хребет” (людини і тварини) (східн. сібір., перм.), “жилава біла частина м’яса, що вживається в їжу у вареному вигляді” (волог., новг., перм., сібір.), *лён, льна* “сухожилля, зв’язки, що об’єднують шийні хребці в тілі людини і тварини” (солікам.) (Даль, 1981, 2, с.117, 248). Ареал поширення діалектних назв зі значенням “шия, потилиця” – північно-західні, північні, уральські, східносибірські та камчатські говірки, а “сухожилля”, “хребет” – переважно говірки Уралу, Сибіру та Далекого Сходу.

Праслов. *mutoriti (або його альтернативний варіант *mQtoriti) представлено в російській мові як діал. *мутóрить* “збивати з пантелику, посилаючи то туди, то сюди” (курс.), *мутóрить* “нудити, мутити” (курс.), “хвилювати, злити, бентежити” (перм., свердл.), *мутáрить* “підбурювати” (забайк.). Згідно з “Етимологічним словником слов’янських мов”, це дієслово можна членувати як *mi-toriti, в результаті чого в ньому вирізняється експресивний префікс *mi-* і дієслово мовлення з коренем *-tor-*, що зумовив появу в праслов. *mutoriti елемент значення “підбурювати, підбурювач, брехун” (ЕССЯ, 1994, 20, с.201–202). Українські етимологи вважають, що праслов. *tor- має звуконаслідувальний характер і споріднений з давньоінд. *tārāḥ* “різкий, пронизливий”, грецьк. *τορός* “пронизливий; ясний, виразний”, лит. *taĩti* “сказати”, лат. *tārlāt* “базікати, теревенити” (ЕСУМ, 2006, 5, с.518). Тут також варто скоректувати приналежність рефлексів *mutoriti до курських наріч російської мови. Відомо, що східнополіський говір української мови займає значні території Курської, Білгородської та Воронізької областей, тому вважаємо, що діал. *мутóрить* / *мutorити* належать і українській мові.

Звуконаслідувальна назва праслов. *svikъ / *svika пов’язана передусім із дієсловом праслов. *svikati “звучати, кричати”, що змінилося на “скисати, бродити”. В її структурі, ймовірно, набули актуальності компоненти суб’єкта дії та, певною мірою, процесуальності, що проявилось у болг. *цвик*, чол. р. “сироватка” (страндж., софійськ., іхтіманськ.), макед. *цвик*, чол. р. “тс.”, *цвика*, жін. р. “тс.”, діал. *цвика* “тс.” (малешев.), сюди ж, імовірно, *цвик* “холодна погода” (пореч.), хорв. *svik*, чол. р. “сироватка”, *svika*, жін. р. “виск, крик”, словен. *svik*, чол. р. “свисток (з кори)”, *svika*, жін. р. “виск, крик”, сюди ж, можливо, чеськ. *sevík* “плач”, *savíki*, *savíki* “сварка” (морав.) (ЕССЯ, 1976, 3, с.197).

Утворене праслов. *buxъ з яскравою ономатопеїчною семантикою стало базовим для дієслова праслов. *buxati. До повнозначних іменників, що більшою мірою зберегли вигуківу семантику, варто віднести словен. *buh*, чол. р. “звук удару”, “полум’я, що виривається з пічки”, “поштовок”, старочеськ. *buch* “удар”, особове власне ім’я *Buch* (богем., морав., XIV ст.). Серед іменників, які набули суб’єктної семантики і мають її до цього часу, встановлено болг. діал. *бух*, чол. р. “птаха пугач” (родоп.), “кошлате волосся” (страндж.), макед. *був*, чол. р. “сова”, півд.-східн. *бухо* (зоол.) “*Strix bubo*, пугач, сіра сова; сова звичайна, *Syrnium vulgaris*”, словацьк. діал. *buh*, чол. р. “місце посеред решітчастого борту на возі, де ребра замінені мотузками для того, щоб у возі більше

вмістилося”, рос. діал. бух, чол. р. “глибина та бистринь у річці, напр., під млином” (ЭССЯ, 1976, 3, с.81). При всьому розмаїтті значень (назви дії, місць дії, тварин, птахів) тут чітко простежується ознака шуму, яким супроводжуються позначені мотивуючим дієсловом дії.

Від ономатопеїчного праслов. *gjutі, *revŋ “ревіти” походить прикметник із суфіксом -ьль праслов. *gjujьль. Його субстантивований варіант функціонує на всіх слов'яномовних територіях як назва місяця вересня – часу парування звірів: старослов. ррѣі Ѡ, болг. діал. руен, руян, макед. діал. руен, руян, серб. рујен, хорв. арх. гўјан, чол. р., род. в. гўја “вересень” (дубровн., босн., герцег.), старочеськ. řujěn, чеськ. стар. řjjen (Олешница в Моравії, Сілезії, 1396 р.) “жовтень”, řjje, жін. р. “тічка, ревіння оленів”, кашуб.-словін. гујан “тічка; ревіння оленів; жовтень”, давньоруськ. ррѣі Ѡ “вересень”, рос. стар. руень, рувень “тс.”. Судячи з кількох похідних, аналізована лексема була поширена на більшій території, ніж південні та західні слов'янські мови. Про це свідчать прикметники хорв. гујні, гујански “той, що стосується місяця вересня”, а також пол. гуја, укр. діал. руя (ЕСУМ, 2006, 5, с.151; Erhart and Havlová, eds., 2006, 13, s.782; Skok, 1973, 3, s.133; Даль, 1981, 4, с.108; Фасмер, 1987, 3, с.530; Желеховский та Недільский, 1886, 2, с.845).

Більшість прамовних ексклюзивів-ономатопів має девербативний характер і пройшла словотвірний шлях від звуконаслідувальних елементів прамови до дієслівного етапу, а далі через суфіксацію – до суб'єктних, об'єктних, процесуальних та означальних найменувань. Паралелізм семантико-словотвірних засобів утворення ономапопів дає цінний матеріал для висновків про близьку генетичну спорідненість окремих, навіть значно віддалених, діалектів Славії.

Болгарські ареали рефлексії прамовних діалектних ономапопів сконцентровані переважно в західному регіоні, хорватські – у південному, македонські – у периферійних місцевостях центрально-західного, південно-східного, північно-східного та північно-центрального регіонів країни. Зонами поширення локальних ономапопів східного ареалу здебільшого є північний схід Росії та північ Білорусії.

Спостерігається специфічна спорідненість окремих семантичних компонентів південнослов'янського діалектного словотвору з діалектами, що входять у наш час до інших слов'янських ареалів (наприклад, чакавські говірки хорватської пов'язані з західно-болгарськими і східномакедонськими говірками, галицькими українськими або північно-східними білоруськими та північноросійськими говірками). За межами свого ареалу слов'янські рефлекси прамови координують з литовськими, латиськими і навіть германськими відповідниками.

Отже, в статті простежено закономірності формування окремих фрагментів праслов'янської діалектної ономатопеїчної лексики в семантико-словотвірному та лінгвогеографічному аспектах; встановлено основні напрямки формування ономапопів, умотивованих дієсловами звуконаслідувального походження з основами праслов. *l'ux- / *l'uš-, *gьd-, *lop- / *lap-, *lob- / *lab-, *lup-, *ba-, *kle(p)-, *tor-, *cvik-, *bux-, *tju- / *re-; виявлено діахронічні та синхронічні характеристики, суттєві для ретроспективного вивчення праслов'янських діалектизмів і реконструкції міждіалектних зв'язків праслов'янської доби. Дослідження діалектного простору з урахуванням усіх мікрозон кожної зі слов'янських мов дає змогу створити нову базу для реконструкції праслов'янської мови.

Список посилань

- Даль, В. И., 1981. *Толковый словарь живого великорусского языка*, 1–4. 8-е изд. Москва: Русский язык.
- Желеховский, С. та Недільський, С., 1886. *Малоруско-німецький словар*, 1–2. Львів.
- Мельничук, О. С., Коломієць, В. Т., Лукінова, Т. Б., Півторак, Г. П. та ін., 1982–2012. *Етимологічний словник української мови*, 1–6. Київ: Наукова думка.
- Фасмер, М., 1987. *Этимологический словарь русского языка*, 3. Москва: Прогресс.
- Трубачев, О. Н., Варбот, Ж.Ж., Журавлев, А.Ф., Куркина, Л.В. та ін., 1974–2014. *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*, 1–39. Москва: Наука, ИРЯ РАН.
- Erhart, A. and Havlová, E., eds., 2006. *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, 13. Praha: nakl. Československé akad. věd.
- Skok, P., 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knj. 3. Zagreb: JAZU.

References

- Dal', V. I., 1981. *An explanatory dictionary of the living Great Russian language*, 1–4. 8-e izd. Moskva: Russkij yazyk. (In Russian)
- Zhelehovskij, Ye. ta Nedyil'skij, S., 1886. *Malorusko-nyimeckij slovar*, 1–2. Lviv. (In Ukrainian)
- Melnychuk, O. S., Kolomiets, V. T., Lukinova, T. B., Pivtorak, H. P. ta in., 1982–2012. *Etymological dictionary of the Ukrainian language*, 1–5. Kyiv: Naukova Dumka. (In Ukrainian)
- Fasmer, M., 1987. *Etymological dictionary of the Russian language*, 3. Moskva: Progress. (In Russian)
- Trubachev, O. N., Varbot, Zh. Zh., Zhuravlev, A. F., Kurkina, L. V. ta in., 1974–2014. *Etymological dictionary of Slavic languages: Pre-Slavic lexical fund*, 1–39. Moskva: Nauka, IRYA RAN. (In Russian)
- Erhart, A. and Havlová, E., eds., 2006. *Etymological dictionary of the Old Slavic language*, 13. Praha: nakl. Československé akad. věd. (In Slovak)
- Skok, P., 1973. *Etymological dictionary of the Croatian or Serbian language*, 3. Zagreb: JAZU. (In Croatian)

Список скорочень назв мов і діалектів

арханг. – архангельський	забайк. – забайкальськ.
білорус. – білоруська	іркут. – іркутський
богем. – богемський	іхтіманськ. – іхтіманський
болг. – болгарська	казан. – казанський
босн. – боснійський	камчат. – камчатський
валаськ. – валаський	кашуб.-словін. – кашубсько-
варш. – варшавський	словінська
владим. – владимирський	колим. – колимський
волог. – вологодський	курськ. – курський
вятьск. – вятьський	лат. – латиська
герцег. – герцеговинський	лит. – литовська
давньоруськ. – давньоруська	ляськ. – ляський
дубровн. – дубровницький	макед. – македонська

малешев. – малешевський	словацьк. – словацька
могильов. – могильовський	словен. – словенська
морав. – моравський	смол. – смоленський
новг. – новгородський	солікам. – солікамський
пенз. – пензенський	софійськ. – софійський
перм. – пермський	старопол. – старопольська
перм. – пермський	старослов. – старослов'янська
півд.-східн. – південно-східний	старочеськ. – старочеська
північн. – північний	страндж. – странджанський
підмоск. – підмосковний	східн. – східний
пол. – польська	твер. – тверський
полаб. – полабська	томськ. – томський
пореч. – поречківський	томськ. – томський
праїндоевроп. – праїндоевропейська	троянськ. – троянський
праслов. – праслов'янська	урал. – уральський
разлож. – разложківський	хорв. – хорватська
родоп. – родопський	хорв. – хорватська
рос. – російська	челябін. – челябінський
сарат. – саратовський	чеськ. – чеська
свердл. – свердловський	яросл. – ярославський
сибір. – сибірський	

ONOMATOPEAS AS MOTIVATORS OF PROTO-LINGUAL EXCLUSIVES

Iryna NECHYTAILO

*Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska Str. 73, Kyiv-150, 03150
Faculty of Slavic Philology
e-mail: vnech@i.com.ua*

Abstract

Background. The article is devoted to the semantic and word-formation evolution of Proto-Slavic dialectal verbal onomatopes. Being a linguistic universal, onomatopoeia are realized in words that have a national specificity due to idioethnic characteristics, culture and traditions of the speakers of Slavic languages and dialects. The analysis of onomatopes was carried out taking into account the attention paid of modern Slavic studies to changes in the semantic structure of the word, their causes and local characteristics. The relevance of the topic is due to the need to study the vocabulary of the Proto-Slavic age, to classify its semantic transformations in synchronic and diachronic aspects.

Purpose. To establish regularities of semantic and derivational evolution of Proto-Slavic dialectisms on the material of onomatopoeic fragment of vocabulary; analyze semantic history of Proto-Slavic onomatopoeic word stems and specifics of acoustic signals reflection in proto-lingual dialects. The object of research is Proto-Slavic localisms, motivated by verbs of onomatopoeic origin with proto-stems *l'ux- /

*l'uš-, *gъd-, *lop- / *lap-, *lob- / *lab-, *lup-, *ba-, *kle(p)-, *tor-, *cvik-, *bux-, *rju- / *re-. The paper mainly focuses on the linguistic zones of Slavia, which have retained the lexemes unchanged from the common proto-language to the present day. One of the ways to reconstruct the dialectal structure of the Proto-Slavic language is to recreate the Proto-Slavic dialectisms – reflexes of proto-language concentrated in the peripheral zones of Slavia, which have retained their phonetic, morphological and semantic features unchanged.

Results. The regularities of formation of Proto-Slavic dialectal onomatopoeic vocabulary in semantic, derivational and linguo-geographical aspects are revealed in the work; systematization and comparison of Proto-Slavic deverbatives are improved; the semantic, derivational and localization approaches to modeling of onomatopes are combined in a fundamentally new way; new information on the participation of dialect vocabulary in the conceptualization of the sound reality is obtained.

Most of the proto-lingual onomatopes have gone through the derivational path from the onomatopoeic elements of the proto-language to the verb stages and, with the help of suffixes, to the names of subjects, objects, definitions and processes.

Bulgarian onomatopoeic reflections of the Proto-Slavic language are concentrated mainly in the western region, Croatian – in the southern, Macedonian – in the peripheral areas of the northern and eastern regions of the country. The zones of distribution of local onomatopes of the eastern Slavia are most often recorded in the northern east of European part of Russia and the north of Belarus.

Separate semantic components of the South Slavic dialectal derivation show a specific relationship with the dialects of other Slavic areas. Outside of their area, the Proto-Slavic reflexes correlate with the Lithuanian, Latvian and Germanic equivalents.

The obtained data can form a basis for the reconstruction of the Proto-Slavic language.

Key-words: Proto-Slavic dialectism, deverbative vocabulary, semantic transformations, models of semantic derivation, isoglosses, onomatope.